

प्रकरण सातवे

समारोप

प्रस्तुत अम्यासात चंदगड तालुक्यातील दौळ शेतकरी सहकारी साखर कारखान्यामुळे आर्थिक व सामाजिक विकासाला झालेल्या मदतीचा आढावा घेण्यात आलेला आहे. तथ्य संकलनासाठी प्रामुख्याने वार्षिक अहवालांचा वापर केलेला आहे. तसेच गरजेनुसार काही माहिती प्रत्यक्षा कारखान्याच्या कार्यालयातून मिळविली आहे.

साखर उद्योग हा भारताच्या अर्थव्यवस्थेला एक महत्त्वाचा शेतकरी आधारित उद्योग मानला जातो. या उद्योगामुळे प्रामोण अर्थव्यवस्थेला बहुविध फायदे मिळू शकतात. विशेषतः सहकारी साखर कारखाने आर्थिक व सामाजिक विकासाची केंद्रे बनू शकतात. असा महाराष्ट्राचा अनुभव आहे. यामुळे महाराष्ट्रात सहकारी साखर कारखान्यांचा विकास झालेला आढळतो.

चंदगड तालुका हा आर्थिकदृष्ट्या मागासलेला तालुका म्हणता येईल. या तालुक्यात सुरू झालेल्या दौळ शेतकरी सहकारी साखर कारखान्याचे कामकाज अम्यासत अस्ताना भारतातील साखर उद्योगाला जाणवणारी कठिन्य मालाच्या उपलब्धतेची समस्या याही कारखान्याबाबत स्पष्टपणे जाणवली. नैसर्गिक परिस्थितीमुळे तसेच गूळ धंद्याच्या स्पर्धेमुळे, उत्पादक सभासदांबाबत असलेल्या नियमांचे काटेकोर पालन न झाल्यामुळे व बिगर सभासदांचे ऊसखालील क्षेत्र वाढत असल्याने या कारखान्याला नियमित व पुरेसा ऊस उपलब्ध असूनही वाहतूकीच्या गैरसोयीमुळे विलंब ऊस तोडणीमुळे आणि कारखान्याच्या पक्षापाती धोरणामुळे कारखान्याला तो उपलब्ध झालेला नाही. याचा परिणाम हंगाम दिवसावर व गाळ शक्तीच्या वापरावर झालेला दिसून येतो.

ऊस हे नगदी पिक असल्याने ज्या परिसरात सहकारी साखर कारखाना सुरू होईल त्या परिसरातील ऊस उत्पादकांना ऊसाला योग्य किंमती मिळू लागतात. परिणामी ऊस लागवडीखालील क्षेत्र वाढते. परंतु वाढत्या ऊस क्षेत्राला पुरेसे पाणी उपलब्ध नसेल तर त्याचा परिणाम ऊसाच्या एकंदर उत्पादनावर होतो. दौलत शेतकरी सहकारी साखर कारखान्याबाबतचा या संदर्भातला अभ्यास अणु-या पाणी पुरवठ्यामुळे ऊसाच्या उत्पादनावर पडणा-या मर्यादा स्पष्ट करतो.

या कारखान्यामुळे प्रामुख्याने चंद्रगड तालुक्याच्या आर्थिक विकासाला मदत झाली आहे. कारखान्यामुळे चंद्रगड भागात शेतीमध्ये विशेषातः ऊसाच्या लागवडीत नवीन तंत्रांच्या बांधणीची सुरुवात झाली. कारखान्यामुळे चंद्रगड भागातील लोकांना रोजगार उपलब्ध झाला, वाहतूक सोयी वाढल्या, ऊस लागवडीखालील क्षेत्रात वाढ झाली. कारखान्याकडे जमा झालेल्या निधीमुळे, तालुक्यातील प्राथमिक शेती पतपुरवठा सहकारी संस्थांच्या आर्थिक उलाढालीतील वाढीमुळे तसेच भाग भांडवलाच्या उभारणीमुळे स्थिर व सैद्ध्या भांडवलाची गुंतवणूक वाढली. मद्यार्क शाळेमुळे पूरक उत्पादन तयार झाले. तसेच कारखान्यामुळे छोट्या उद्योगांच्या विकासाला चालना मिळाली. कारखान्याला कार्यक्षेत्रातील भ्रमशक्तीचा, साधनसामुग्रीचा व भांडवलाचा वापर त्याच क्षेत्राच्या विकासासाठी होऊ शकला. तसेच कारखान्यामुळे अनेक सामाजिक उपक्रमांना चालना मिळाली.

हा कारखाना सरोस्वर सहकारी तत्वावर काम करतो की नाही हे पाहणे या अभ्यासाचा हेतू नाही. परंतु कारखान्याचे कामकाज अभ्यासून असताना सभासदांची संख्या न वाढविता भागांची संख्या वाढविणे, मध्यम व भ्रामंत शेतकऱ्यांना कर्ज देणे, कार्यक्षेत्रात पुरेसा ऊस उपलब्ध असतानाही, पक्षापातीपणामुळे दिरंगाई होऊन त्याचा वापर न होणे, राजकीय कारणांमुळे पाणीपुरवठा प्रकल्प बालू न करणे इत्यादी घटना सहकारी साखर कारखान्याच्या कामकाज पध्दतीवर प्रकाश टाकणा-या आहेत. यात सुधारणा झाल्यास हा कारखाना भविष्यकाळात ऊच्च आर्थिक यश मिळू शकेल.